

lálását pedig lázadásnak tekinti? Persze, Radnóti Zsuzsa kötete elsősorban nem történet-filozófiai, hanem szakmai kérdéseket vet fel. Ilyeneket: miért szakad meg újra meg újra drámaíró és rendező munkakapcsolata, akár a dramaturg minden erőfeszítése ellenére? Miért favorizálják színházvezetőink az ugyanolyan értékű vagy egyenesen értéktelenebb, külföldi játékdarabokat, azonos színjátéktípuson belül? Miért hamis az ezt igazolni szándékozó, „Az új, fiatal nézőknek is joguk van látni a régi sikereket!” jelszó? Miért automatizmus nálunk a rendezői, színészi, szcenikai elkényelmesedés, a bevált, majd kiüresedett megoldások újra-erőltetése? Miért érzi úgy a közönségnek mind nagyobb hányada, hogy borsos árú jegyeiért csakis a felhőtlen hahotázás lehet az ellenérték? stb., stb.

Ezek megválaszolása egy másik, nem dramaturgiai tárgyú könyv feladata lehet. Egy problémafelvetést azonban emeljük ki Radnóti Zsuzsa észrevételei közül: észleljünk egy új helyzetet, amely elemzésre vár. Tasnádi István és Schilling Árpád közös produkciói „a színház és szöveg már teljesen újfajta kapcsolatát jelzik” (31.), amikor az alkotók már nem drámában, hanem előadásban, kanavászbán, színopszisban stb. gondolkodnak. Erről ugyanis („in statu nascendi”) beszélni érdemes. (Pécs, Palatinus Kiadó, 2003. 337 l.)

KERÉNYI FERENC

A költészet anagrammatikája

Hermann Zoltán: *Szövegterek – Az anagrammák elméletéhez*

Hermann Zoltán *Szövegterek – Az anagrammák elméletéhez* című könyvében az anagramma jelenségének elemzésén keresztül olyan sokrétű, de egységes tudományos interpretációs nyelvet hoz létre, amely egyaránt produktív olvasásmódként működik az archaikus szóbeli műfajok, a szláv (szerb) hősepika, a népballadák, Vörösmarty, Petőfi, Arany és Puskin írásainak értelmezése során. A szerző az anagrammát az olvasás metaforájaként meghatározva olyan modellt állít a könyv olvasója elé, amelynek segítségével értelmezni lehet beszéd és írás kapcsolatát, a romantikának a népköltészet felé irányuló nemcsak tartalmi, hanem egyben formai érdeklődését, illetve a folklórszövegek és a szépirodalmi szövegek szerveződésében megmutatkozó hasonlóságokat.

A Veszprémi Egyetemen 2001-ben alakult Magyar Irodalomtudományi Tanszék és a Veszprémi Egyetemi Kiadó által közösen indított *Res Poetica* könyvsorozat második köteteként jelent meg Hermann Zoltán munkája. A könyvsorozat elnevezésében is meghatározott irodalomtudományi profil olyan szemléletet jelöl, amely az irodalmi szöveg elméleti megközelítése szempontjából a poétikára, a szöveginterpretáció szempontjából pedig a következetes nyelvi elemzés módszertanának kialakítására koncentrálna. Hermann Zoltán írása teljes mértékben illeszkedik a meghatározott profilhoz: az *anagramma* jelenségének poétikai, szövegelméleti és értelmezés-módszertani jelentőségét és konzekvenciáit járja körül.

A kötet három elhatárolható, de szemléletileg és tudományos nyelvében egységes és következetes részre tagolódik. A szerző az első fejezetben (*Az irodalmi szövegek újratagolhatóságának kérdéséhez*) alakítja ki a saussure-i anagrammakutatásokban gyökerező elméleti és értelmezői nyelvét. Az elméleti megalapozás a nyelv olyan sajátos szerveződésének megfigyelésére építkezik, amelynek révén bizonyos szövegtípusok elkülöníthetővé

válnak a szövegüniverzumon belül. Az anagramma mint domináns szövegképző eljárás kiemelése a jakobsoni *poétikai funkció* fogalmához hasonló módon jelöl ki egy szövegkorpuszt: a nyelvi szöveg és az olvasásmód egy sajátos formájú szerveződése alapján nem az irodalmat mint olyat specifikálja, hanem az *irodalmiség* jelenségét próbálja a jelelmélet és a poétika módszereivel megközelíteni. Mivel a jellemzett tudományos eljárás határozza meg leginkább a könyvben megnyilvánuló gondolkodásmódot, az alábbiakban ezzel majd részletesen foglalkozunk.

Az anagrammának az irodalmi szövegben betöltött funkcióját a szerző történeti perspektívában értelmezi. A kötet második (*Szövegtér és szóbeliség*) és harmadik (*Az olvasás metaforái*) fejezete olyan szövegelemzéseket tartalmaz, amely az archaikus szóbeli műfajok – ráolvasások, átkok, áldások, imádságok, rejtvények, találós kérdések, szólások, mondások, illetve a hősi epika és a népi ballada – vizsgálata felől a XVIII–XIX. századi szépirodalmi művek interpretációja felé halad. (Hermann Zoltán könyvében a XVIII–XIX. század fordulójának irodalmára – helyesen – ritkán használja a *romantika* kifejezést, azzal az elfogadható indokkal, hogy az elemzések a szövegszerveződés történetének egy jellegzetességével és nem az irodalmi művek történeti korszakolásával foglalkoznak.) A szerző az archaikus népi szóbeli szövegszervező eljárások és a századfordulón kialakuló *szépirodalomfogalom* által megjelölt írásos szövegmechanizmus között hagyományfolytonosságot lát. Egyik legfontosabb tétele így hangzik: „a fonológiai rendezettség szabályszerűségeinek az írott szövegekben való megjelenése, a szóbeliség és az írás divergens szegmentációja mentén keletkező belső szemantika szövegsemantikává változása tette lehetővé a [XIX. századi szépirodalmi művekre jellemző] enigmatikus szövegmodellek megjelenését” (77.). A kötet második fejezetében feltárt archaikus szóbeli szövegekre jellemző nyelvi konfigurációk a harmadik fejezetben elemzett XIX. századi szépirodalmi szövegek szerveződésében ténylegesen visszhangra találnak. Ezzel a szerző meggyőzően bizonyítja, hogy a romantika irodalmának a népi költészet iránti érdeklődése nem pusztán nosztalgia, hanem olyan, a szépirodalmi szövegek formai és szemantikai szerveződését egyaránt meghatározó nyelvi-poétikai figyelem, amely szervesen összefügg a korszak jellegzetes irodalmi újításaival. Az természetesen nem új irodalomtörténeti felismerés, hogy a népköltészet iránti érdeklődés lényegileg szölt bele a szépirodalom korabeli fogalmába. A magyar szakirodalomban azonban újszerű az, hogy mindehhez az anagrammatikus szövegszerveződés vizsgálata alapján is el lehet jutni. A kötet értéke éppen abban rejlik, hogy a romantika szemantikailag nyitott szövegstruktúráira vonatkozó mára már közismert történeti és elméleti megállapítások (Gadamer, Jauss, Paul de Man) mellé olyan konkrét szövegelemzéseket állít, amelyek az anagrammatikus szerveződés feltárása mentén nemcsak a szemantikai, hanem az azzal szervesen összefüggő és az azt vezérlő *szövegformai* szintet is jellemezni képes úgy, hogy közben feltárja annak archaikus gyökereit.

A harmadik fejezet (*Az olvasás metaforái*) két részben tárgyalja a XIX. század irodalmát. Az első részben az anagrammatikus szövegszervező hagyomány felélesztésének magyarországi aspektusai jelennek meg. A virtuóz szövegelemzések magyar szerzők műalkotásait tárgyalják. Az értelmezések során Vörösmarty (*Hedvig, Szép Ilonka*), Petőfi (*János vitéz*) és Arany (*Tengeri-hántás*) költészetében a fonikus szerveződésnek az írott szöveg formai és jelentésbeli kapcsolatrendjére gyakorolt hatása nyilvánvalóvá válik. Az archaikus szóbeli hagyomány, amely a magyarországi gyűjtések és feldolgozások során legnagyobb részben verses-lírai formában került a tudományosság és az olvasóközönség elé, a szépirodalmi átírásokban és alkalmazásokban is verses-lírai formában élt tovább. Az anag-

ramma az interpretációkban egyfajta olvasásmódként, az olvasás metaforájaként realizálódik, amely révén lehetőség nyílik a költemények autopoétikus szerveződésének feltárására. A versek explicit formájához képest az anagramma egyfajta belső szöveget alakít ki, amely a „külső” szöveg egy sajátos olvasatát hozza létre. Az ezúton önmagát olvasó szöveg, az olvasás mint olyan modelljévé válik.

Az „anagrammatikus hagyománynak” *Az olvasás metaforái* második felében tárgyalt oroszországi alakulása mindezzel szembeállítva jelenik meg. A kötet terjedelmének majdnem felét öleli fel az a Puskin költészetéről szóló „kismonográfia”, amely az anagramma nyelvi eljárása mentén mutatja be a költő „fejlődésének” útját a lírától, a kistragédián át a prózáig. A „kismonográfia” *Kövenvég* című Puskin kistragédia vizsgálatával kezdődik. A szerző a magyar szlavisztika egyik fehér foltját tölti be ezzel az interpretációval, amely a szoros szövegmagyarázattal együtt a Don Juan-mítosz részletes vizsgálatát nyújtja, s gazdag szláv mitológiai anyagot és motívumrendszert (lakodalom, lakoma, temetés, halál) vonultat fel. Az elemzésben, amely *A pikk dáma* értelmezésével zárul, Hermann Zoltán az anagrammatikus szövegszerveződés nézőpontján keresztül követi végig azt a folyamatot, amelynek során megújult a szépirodalmi nyelv a XIX. századi orosz irodalomban. Teljesen meggyőző levezetéseket olvashatunk *Az olvasás metaforái* című fejezetben arról, hogy a szó fonikus szekvenciáinak ismétlődése hogyan fogja át a teljes szöveget, s az ezáltal költői *szótémává* alakuló lexéma szemantikai jellegzetességeiből hogyan épül fel egy történet. A szó és a szöveg ezúton megmutatkozó formai és szemantikai ekvivalenciája mind a lírai, mind a drámai, mind a prózaszövegek sajátos (puskini) költői értelemvilágát jellemzi. A harmadik fejezet két részének egymásmellettsége összehasonlító elemzésként is funkcionál: rámutat arra, hogy miben áll az az újítás, amely nem ment végbe a XIX. század első felének magyar irodalmi prózájában.

A recenzió során mindeddig arra hivatkoztunk, hogy az anagramma elmélete és az általa felkinált értelmezői módszer milyen következetes és egységes formai és tartalmi felépítést eredményez a vizsgált könyv esetében, azonban magáról az anagrammáról, illetve – közelebből – a Hermann Zoltán által képviselt anagramma-felfogásról még nem szóltunk. Mi a jelentősége annak, ha az anagrammát emeljük ki a számos nyelvi konfiguráció közül, s ezt tesszük meg egy bizonyos szövegtörzsről, illetve egy olvasásmód *differentia specificájává*?

A szerző elméleti kiindulópontja az, hogy az írott szövegek tagoltsága és a hangzó beszéd folyamatossága nem alkot áthidalhatatlan különbséget a két szövegforma között: az írott szövegek sajátos szerveződése már a beszéd bizonyos aspektusaiban adva van. Ezek az aspektusok a hangzó nyelv folyamatosságát szekvenciákra bontó *ismétlődések*, amelyeknek egyik példája az *anagramma*. Az áthidalhatóság feltétele az, hogy a jeleket nem nyelvi, pontosabban mondva, nem grammatikai jelként, hanem *szövegjelként* értelmezzük: vagyis, hogy a nyelvi jelet ne csak egy másik jellel kialakított viszonyában, hanem a teljes szöveggel érintkező hatásrendjében lássuk. Ezt a gondolkodásmódot a szerző a posztstukturalista szövegelméletek (Ivanov, Toporov) és a hermeneutikai szövegfelfogás (Gadamer, Ricoeur, Iser) produktív összekapcsolása révén alakítja ki.

A szövegelméleti nézőpont felől a saussure-i anagramma-felfogás újraértelmezése hajtható végre. Saussure, azáltal, hogy kifejezett érdeklődést tanúsított és széles körű vizsgálatokat szentelt az anagramma problémájának, saját (pontosabban, a neki tulajdonított) nyelvfelfogását tette próbára. Az anagramma jelensége ugyanis teljesen más szövegszerveződést mutat, mint a jel kétszintű felfogásán alapuló grammatikus nyelvszemlélet.

A nyelv grammatikai felfogása a *linearitás* elvére épül, amelyben a grammatikai szabályok és a jelentésbeli logika szerint meghatározott egymásutánban kapcsolódnak a nyelvi jelek. Az anagramma jelensége azonban (a költőiként érthető szövegműködés körében) az említett linearitás mellett egy másfajta szövegszervező elvet is alkalmaz: bizonyos hang- vagy betűszekvenciák (difón-, trifón-csoportok) ismétlődése *térbeli kompozicionális rendezettség*et eredményez. A szekvenciális ismétlődés felismerésének nyomán kialakuló *szövegtér* fogalma¹ a jelentés problémáját sem hagyja érintetlenül – a jel kétosztatú elméletéhez képest más felfogását kényszeríti ki. Az anagrammatikus ismétlődés révén a jelölő–jelölt viszony kitágul, s a jelszerkezetbe beépül a nyelvi *belső forma* eleme, amely a jelölő hangsor és a jelölt világ kapcsolatát minősíti.

Vörösmarty (*Szép Ilonka*) példáján bemutatva az anagramma formai szerveződésének szemantikai hatásait, világossá válik, hogyan alakul át a nyelvi jel hangszerkezetének ismétlődése révén a szereplő *neve* a szereplő *attribútumává*, majd *cselekvését* irányító szemantikai tényezővé a versszövegben:

A vadász még lesben ül sokáig,
Alkonyattól vár szerencsejelt:
Vár feszülten a nap áldoztaíg,
S ím a várt szerencse megjelent:
Ah de nem vad, könnyű kis pillangó
S szép sugár lány, röpteként csapongó.

„Tarka lepke, szép arany pillangó!
Lepj meg engem, szállj rám kis madár;
Vagy vezess el, merre vagy szállandó,
Ahol a nap nyugodóba jár.”
Szól s iramlík, s mint az őz futása,
Könnyű s játszi a lány illanása.

A két versszakban vastag szedéssel kiemelt részek alapján megfigyelhető a *Szép Ilonka* név hangalakjának anagrammatikus (betűként azonosítható) szétszóródása, amely létrehozza a Vörösmarty-vers sajátos szövegterét. A név hangzáselemeinek eluralkodása a szövegen azonban nemcsak a fonikus, hanem a szemantikai szintet is érinti. A *szépilonka* hangzásszerkezet meghatározza, hogy az általa megjelölt szereplő attribútumai és cselekvései milyenek lehetnek: *pillangó*, *illanó*, *szállandó*. A név és a név által jelölt dolog közötti kapcsolat ez esetben tehát több mint pusztán önkényes jelölő reláció. A hangalak és a jelentés olyan viszonyba kerül, amely nemcsak megjelölő, hanem önértelmező viszony is. A *belső forma* révén a *hős* a *neve* által nemcsak megjelölésre kerül, hanem kinyilvánul benne a szereplőre jellemző cselekvésmód is. A név hangalakja kiválasztja azokat a szavakat, amelyek segítségével az általa megjelölt alak elbeszélhetővé válik – s a költői szöveg ezt az elbeszélést realizálja. A lexikai elemnek a költői szöveg *szótémájává* válásának aktusa (név → attribútum → cselekvés) révén jön tehát létre a költői szöveg sajátos tere.

Összefoglalva a fentieket kimondhatjuk, hogy a saussure-i anagramma-felfogásnak, a nyelvi *belső forma* humboldti és a szó költői *belső formája* potebnyai elméletének, illetve Tinyanov versnyelv-leírásának (hangzás alapján történő válogatás és elrendezés) összekapcsolása alkotja Hermann Zoltán műértelmező módszerének elvi alapvetéseit. A mód-

szer kettős jelentőséggel rendelkezik. Az irodalmi művek vizsgálata során a hangzás formai ismétlődésének alapos és következetes leírása mindig sajátos jelentésbeli értelmezést is alkot, amelyben a formális poétika és az egzisztenciális értelemet előhívó hermeneutikai olvasat egységes szöveginterpretáló nyelvet hoz létre; s ezen túl, az anagrammára épülő költészetfelfogás utat talál ahhoz, hogy a hangzó és az írott nyelv közötti viszonyt a költészet sajátos nyelvén belül produktívan, kölcsönös hatásmechanizmusként jellemezze. A következetes elméleti és a virtuóz interpretációs szövegek ezen kettős jelentősége a kötet heurisztikus értékét képezi.

Az elmélet és a módszer erényein és eredményein túl azonban az anagramma-elemzésnek van egy olyan következménye is, amely számomra kérdéses. Az anagramma egyik legjellegzetesebb tulajdonsága, hogy a név mint lineáris jel összetevőinek szövegben történő szétszórása révén el lehet rejtteni olyan szavakat és jelentéseket, amelyek valamilyen indokból titkosak, titkosítottak, elrejttenivalók. A szöveg elmondása a „titkosított” szó explicit kiejtése nélkül aktualizálja annak értelmét. Az anagramma által vezérelt szöveg ezzel a rejtett, intencionált belső értelemmel változtatásokat kíván végrehajtani a tapasztalati világban (lásd az átkokat, imákat, áldásokat stb.). A tárgyalt eljárásnak az archaikus szóbeli műfajokban, a találós kérdésekben, a rejtvényekben, a szólásokban, mondásokban, imákban, ráolvasásokban, átkokban stb. betöltött domináns funkciója megkérdőjelezhetetlen. Az értelmező alakzat meg nem különböztetett alkalmazása az irodalmi szövegek interpretációjának esetében azonban már veszélyeket rejt magában. Ha az anagrammatikus elemzés teljesen azonos formáját alkalmazzuk archaikus és költői szövegek vizsgálatakor egyaránt, akkor gyakorlatilag nem teszünk különbséget például egy ráolvasás és a *Szép Ilonka* között – vagyis keverjük a két megnyilatkozásformát. Természetesen lehetséges és létező elképzelés az, hogy a szövegtípusok között ne tegyünk lényegi különbséget főleg akkor, ha az anagrammát *olvasásmódként* kezeljük, s azzal is tisztában vagyok, hogy a szerző nem az irodalmat mint olyat, hanem egy bizonyos, a költészetre nagymértékben, de nem kizárólagosan jellemző szövegtípus eljárást vizsgál könyvében. Azt viszont mégis ellentmondásnak látom, hogy a szerző a XIX. századi esztétikai diskurzusból egy oldalról kiemeli a költészet jelentésteremtő, fikcióalkotó mivoltáról vallott nézeteket, s mellé helyezi az anagramma eljárásának jellemző elterjedését. Ha ugyanis megkülönböztetés nélkül kezeljük az anagramma archaikus és XIX. századi költői felhasználását, akkor olyan szövegtípus párhuzamosságot tételezünk, amellyel egy időben a költői szöveg működésének is *elrejtő* intenciót tulajdonítunk. Egy meglevő jelentés anagrammatikus *elrejtése* és a fonikus parallelizmuson alapuló *jelentésteremtés*, bár mindkettő idioszemantikus szövegalkotási stratégiát alkot, közel sem azonos költői nyelvi folyamat. Nem kétséges, hogy az archaikus szövegek anagrammatikus szerveződése és olvasása konstitutív hatással voltak a „romantikus” műalkotás jellegzetes szemantikai nyitottságot mutató konfigurációira. A szövegtípus eljárássokban megmutatókozó hagyománytörténeti folytonosság azonban nem jelenti azt, hogy a fonikus parallelizmuson alapuló szövegszerveződés és olvasásmód nem változhat bizonyos aspektusaiban, s nem jelenti azt sem, hogy a kiinduló műfaj és a keletkező műfaj között nincs különbség. Bár a könyv elsődleges célja az anagramma vizsgálata és nem az irodalomtörténeti kutatás, mégis, mivel legnagyobb részben „romantikus” szövegeket értelmez, eljárástörténeti kérdéseket is előhív. Mit tett hozzá a „romantikus” műalkotás az archaikus szöveg anagrammatikus konfigurációjához? Az archaikus és a „romantikus” szöveg jellemző fonikus parallelizmus formaalkotó aktusai közötti ár-

nyalatnyi, de lényegbevágó különbséget – véleményem szerint – az *anagramma* és a *paronomázia* közötti eltérés írja le a legszemléletesebb módon.

Nyelvészet és poétika című cikkében Roman Jakobson így határozza meg a *paronomázia* fogalmát: „a hangzásban hasonló szavak jelentésükben is közelednek egymáshoz.”² Ez a meghatározás legalább annyira szűkszavú, mint a *poétikai funkció* definíciói. A paronomázia a poétikai funkció egyik (legjellegzetesebb) megvalósulási formája, vagyis olyan ismétlődő eljárás, amely a fonikus egyenértékűség elvét alkalmazva alakítja át a szöveg alkotóelemeinek egymásutánját. Ebben a folyamatban a paronomázia megegyezik az anagramma működésével. A fonikus rendezettség mentén mind a két szerveződés esetében nyomatékosává válik a jelek és a tárgyak alapvető ontológiai különbsége: érzékelhetővé válik, hogy milyen sajátosan nyelvi anyaggal dolgozik a nyelvi kifejezés, és hogy milyen úton képes hozzáférni az a valósághoz. Ha a jelölők sajátos hangzásbeli rendezettsége és nem a logikai-grammatikai struktúra határozza meg a megnyilatkozás felépítését, akkor egy olyan abszurd tapasztalat és szövegvilág alakul ki, amely gyökeresen eltér a grammatikus nyelvvel és logikával elsajátított világképtől és az azáltal meghatározott valóságélményünktől. A valóság újszerű megtapasztalását mind a két eljárás kitermeli – mind a két hangzásalakzat idioszinkretikus stratégiával dolgozik. Az új tapasztalat felépítésének módja azonban más a paronomáziánál és más az anagrammánál. S ez a mégoly árnyalatnyi eltérés is jelentős világnézeti, gondolkodásmódbeli következményekkel jár. Az anagramma, mint ahogy Hermann Zoltán szövegelemzése is bemutatják, egy bizonyos szó vagy szóalkotó elem hangzásszerkezetét terjeszti ki a szöveg egészére. Egy szekvencia uralkodik a teljes hangállományon, s csak a kiemelt szó szemantikai tere gazdagodik azáltal, hogy a költői szöveg sajátos világot épít ki. Azonban a paronomázia esetében, amely hangalaki úton egy *metaforikus kifejezést*³ alkot meg, nincs szó sem formai, sem szemantikai elsőségről. A hangzásban hasonló szavak egymást hívják a szövegtérbe, kölcsönösen tágitják egymás értelemvilágát, együtt hoznak létre új referenciát.

A két szövegtérkép és egyben olvasási eljárás a Vörösmarty-példa esetében is más-más jelentést formál. Az archaikus szövegtérkép által felkínált anagramma, mint azt már fent bemutatottuk, olyan olvasási stratégiát alkot, amelyben Szép Ilonka alakja gazdagodik sajátos jellemzőkkel. Ha a fonikus rendezettséget a hős nevének anagrammatikus szétszórásaként értjük, amely révén a név attribútummá, majd a cselekvés jelévé alakul át, akkor az egész szöveget úgy értjük, mint ami pusztán a hős alakjának létrehozására törekszik. Szó és szöveg ekvivalenciája létrejön, de ez csak az alak megteremtését eredményezi (mint például az átok esetében a referencia megváltoztatása). Hermann Zoltán elemzésében természetesen nagyon tág metaforarendszert tár fel, amely révén a szöveg komplex értelmezése alakul ki. De ezt csak a metafora alakzatának segítségül hívásával teheti meg! Az anagramma alakzata „csak” a lány alakjának szemantikai bővítését hajtja végre.

Ha a vers fonikus rendezettségét a paronomázia *metaforikus* eljárásaként vizsgáljuk, akkor a hősnek a név és a szöveg formai, szemantikai ekvivalenciájában létrejövő alakja csak az értelemképzés első lépcsőjeként mutatkozik meg. Ezen az első lépcsőfokon a lány a pillangó tulajdonságaival ruházódik fel: illan, száll, villan. A metafora azonban nem csak a kifejezés egyik oldalának szemantikai terét befolyásolja – a folyamat kétirányú. Tehát, amekkora mértékben a lány felruházódik a pillangó tulajdonságaival, legalább akkora mértékben változik át a *pillangó* szó alkotta szemantikai világ a *Szép Ilonka* hordozta jelentéstér beolvadásával. Nemcsak *Ilonka* pillangó, hanem a pillangó is *Ilona*. A szemantikai újítás ezen kölcsönössége nem kis mértékben befolyásolja a szöveg egzisztenciális

értelmét. A lány a pillangóban önmagát kergeti, önmaga után fut, önmagát akarja megragadni, megtalálni. S mivel mindez parallel azzal a formával, ahogyan a vadász a lányt mint vadat úzi, a vad és a vadász viszonya is sajátos formában értelmeződik újra: a vadász a vadban önmagát úzi. A vad és a vadász ebben az értelemben felépülő viszonya olyan történetet és egyben történetértelmező nyelvet alkot, amelyben az önkeresés, identifikáció, önmegértés lehetőségének vagy lehetetlenségének folyamata válik kitapinthatóvá. Ezt az értelmet az anagramma csak úgy érheti el, ha külön eljárásként a metafora alakzata „kisegíti”, míg a paronómázia alakzata – lévén, hogy már keletkezésében metaforikus kifejezés – önmagában is a jellemzett költői valóságot építi fel. Az archaikus szóbeli szöveggépzés anagrammatikus fonikus aspektusát, az irodalmi szöveg a metaforikus kifejezés hozzáfűzésével gazdagítja.

Hermann Zoltán könyvében az anagramma olyan általánosan – szemiotikusan – hasznosítható elméletét és interpretációs módszertanát dolgozta ki, amely egységes és következetes tudományos nyelvvel és gondolkodásmódjával egyszerre képes feltárni a szóbeli és az írásbeli szövegek közötti kapcsolatokat, leírni az archaikus szöveggépző mechanizmusoknak a romantika korára jellemző szövegkonfigurációkra kifejtett hatásait, illetve összehasonlítva értelmezni a különböző nemzeti irodalmak sajátos fejlődésének vonalát. A kialakított poétikai szemlélet olyan nézőponttal gazdagítja a folklór és a romantika magyarországi tudományos kutatását, amely mindezidáig csak kevés diszkurzív teret kapott. A hazánkban újszerű megközelítés nélkülözhetetlen módszereket és következtetéseket szolgáltat mind az irodalmi szöveget történeti szemlélettel értő, mind a költészetet immensen vizsgáló olvasók számára.

(Veszprém, Veszprémi Egyetemi Kiadó, 2002. A *Res Poetica* könyvsorozat 2. kötete.)

KOVÁCS GÁBOR

1 Vlagyimir Toporov *Tér és szöveg* című tanulmánya fundamentális jelentőségű a szemiotikus szövegelméletben. Lásd: V. N. TOPOROV, *Prosztranzitvo i tyekszt = Tyekszt: szemantika i sztruktura*, Moszkva, 1983, 227–285.

2 Roman JAKOBSON, *Nyelvészet és poétika = Uő, Hang – jel – vers*, szerk. FÓNAGY Iván, SZÉPE György, Bp., Gondolat Kiadó, 1972, (229–276.) 263.

3 A *metaforikus kifejezést* ricoeuri értelemben használok, aki saját elméletének a

referencialításra vonatkozó részét jelentős mértékben Jakobson fent idézett paronómázia-meghatározásához kapcsolódó megjegyzéseire alapozza. Lásd magyar nyelven bővebben: Paul RICOEUR, *A metaforikus folyamat = A kinyilatkoztatás eszméjének hermeneutikai megalapozása*, szerk. FABINY Tibor, ford. MÁRTONFFY Marcell, Bp., Hermeneutikai Kutatóközpont. Hermeneutikai Füzetek 6., 1995, 89–113.